

**Filistin İslami Direniş Hareketi Olarak Hamas:  
Kimliğı ve Teşkilat Yapısı**  
Hammas As a Philistine Islamic Resistance Movement:  
Identity and Organizational Structure

**Mehmet Ozan AHNAS**

Dr. Milli Eğitim Bakanlığı, Şair Sırrı Hanım Ortaokulu,  
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni  
Dr. Ministry of National Education, Şair Sırrı Hanım Secondary School,  
Teacher of Religious Culture and Ethics  
Yenişehir/ Diyarbakır  
ozanahnas@gmail.com  
**ORCID:** 0000-0003-2301-9057

**DOI:** 10.56720/mevzu.1539471

**Makale Bilgisi | Article Information**

**Makale Türü / Article Type:** Araştırma Makalesi / Research Article  
**Geliş Tarihi / Date Received:** 27 Ağustos / August 2024  
**Kabul Tarihi / Date Accepted:** 22 Kasım / November 2024  
**Yayın Tarihi / Date Published:** 15 Mart / March 2025  
**Yayın Sezonu / Pub Date Season:** Mart / March

**Atıf / Citation:** Ahnas, Mehmet Ozan. "Filistin İslami Direniş Hareketi Olarak Hamas: Kimliğı ve Teşkilat Yapısı. *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 13 (Mart 2025): 107-130. <https://doi.org/10.56720/mevzu.1539471>

**İntihal:** Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.  
**Plagiarism:** This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.  
web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevzusbd@gmail.com>

Copyright © CC BY-NC 4.0



## Öz

İslami hareketler yerel ve uluslararası alanda birçok araştırmacı için merak uyandıran konular arasında yer almaktadır. Türkiye’de dini gruplar sosyolojisi dalında cemaatler, tarikatlar, dini hareketler ve gruplar literatürü kapsamaktadır. Hamas’ı konu edinen uluslararası ilişkiler ve siyasal bilimler alanında yapılan çalışmalarda ise, Hamas’ın kuruluş tarihçesi, El Fetih ile girdiği rekabet, askeri oluşum olarak şiddete başvurması, terörizm gibi konulara odaklanılmaktadır. Bu da literatürde sosyolojik bakış açısının hâkim olduğu çalışmaların yetersizliğini göstermektedir. Yanı sıra ilgili araştırmalarda İslami hareketlerin incelenmesi derinlemesine yapılmamış, Hamas’ın Filistin mücadelesindeki rolü, hükümetler düzeyindeki varlığı, siyasal ve eğitim örgütlenmesi göz ardı edilmektedir. Günümüzde Gazze özelinde Filistin halkının direnişinde önemli bir hareket olan Hamas’ın örgüt yapısı, eğitim metodu, eylemselliği ve mücadele biçiminin aydınlatılmasını amaçlayan bu araştırma, İslami hareketler meselesinin derinlikli analizinin önemini ortaya koymaktadır. Söz konusu meselenin salt şiddet ve siyasal açıdan ele alınmasının dar bir yaklaşım olduğu varsayılan bu araştırmada, hareketin sosyal şartları bağlamında irdelenmesinin gerekli olduğu düşünülmektedir. Bu meyanda sosyolojinin ve nitel yöntemin imkân ve sınırları çerçevesinde Hamas’ın taşıdığı düşünce geleneğinin, kuruluş felsefesinin, eğitime ve sosyal yardımlaşmalara verdiği önemin, siyasal ve askeri yapılanmasının nasıl oluştuğunun, Filistin halkı nezdindeki otoritesinin nedenlerinin, hareketin nasıl tarif ve tasnif edildiğinin açığa çıkarılmasını amaçlayan bu araştırma, bu bağlamlar ekseninde yorumlamalara yer vermektedir. Bu yönleriyle araştırmanın ileride yapılacak derin çalışmalara katkılarda bulanacağı kabul edilmektedir.

**Anahtar Kelimeler:** Sosyoloji, Dini Gruplar ve Hareketler Sosyolojisi, Toplumsal Hareketler, İslami Hareketler, Hamas.

## Abstract

Islamic movements are among the topics of interest for many researchers both locally and internationally. In the field of socio-logy of religious groups in Turkey, congregations, sects, religious movements and groups are covered in the literature. Studies in the field of international relations and political sciences on Hamas, on the other hand, focus on issues such as the history of

the establishment of Hamas, its rivalry with Fatah, its resort to violence as a military organisation, and terrorism. This shows the inadequacy of studies dominated by a sociological perspective in the literature. In addition, the related studies do not examine Islamic movements in depth and ignore the role of Hamas in the Palestinian struggle, its presence at the governmental level, and its political and educational organisation. This research, which aims to elucidate the organisational structure, educational method, action-activity and struggle style of Hamas, which is an important movement in the resistance of the Palestinian people in Gaza today, reveals the importance of in-depth analysis of the issue of Islamic movements. In this research, it is assumed that it is a narrow approach to deal with this issue only in terms of violence and politics, and it is thought that it is necessary to analyse the movement in the context of its social conditions. In this context, this research aims to reveal the intellectual tradition of Hamas, its founding philosophy, the importance it attaches to education and social aid, how its political and military structure was formed, the reasons for its authority in the eyes of the Palestinian people, and how the movement is defined and classified within the framework of the possibilities and limits of sociology and qualitative method. In these aspects, it is accepted that this research will contribute to future in-depth studies.

**Keywords:** Sociology, Sociology of Religious Groups and Movements, Social Movements, Islamic Movements, Hamas

## Giriş

Hamas (Harakat al-Muqawama al-İslamiya) İslami direniş hareketi, 1987 yılında kurulmuş, kurumsal ve ideolojik yapısı çok daha eskilere dayanan, kökenleri Filistin'deki Müslüman Kardeşler Teşkilatı'na kadar genişleyen, siyasi ve askeri bir toplumsal harekettir. 1980'li yıllarda Mısır'daki Müslüman Kardeşler'in faaliyetleri, stratejileri ve politik gelişmeler, bu hareketin Mısır dışındaki bölgeleri de etkilemiştir<sup>1</sup>. Filistin bölgesine de yayılan bu toplumsal

---

<sup>1</sup> Gökhan Çinkara, "Filistin'de İslami Hareketin Siyasallaşması: Hamas (1946-2024)", *Ombudsman Akademik* 2 (2024), 176.

hareket ve taşıdığı düşünce ekolü Hamas'ın kuruluşunu, felsefesini ve hareket metodunun şekillenmesine önemli derecede katkılar sunmuştur.

7 Ekim'de Aksa Tufanı ile başlayan ve günümüzde İsrail'in yoğun askeri saldırıları ve soykırıma uzanan katliamlarıyla devam eden süreç hem küresel hem de bölgesel ölçekte, akademik ve siyasi alanda araştırmacıların dikkatini çekmektedir. Gazze'deki direnişin askeri oluşumunu temsil eden Hamas, bu ilgide öne çıkan toplumsal bir harekettir. Ortadoğu çalışmaları, siyasi bilimler ve uluslararası ilişkiler alanında yoğunlaşan akademik literatürde, Hamas'ın bölgedeki rolü üzerine, şiddet ve terörizm konularına değinilmektedir. Hamas'ın kuruluşu, tarihsel serüveni, ideolojik kökenleri, siyasi oluşumu ve dış ilişkileri bu araştırmalarda irdelenen başlıca temalardır.

Hamas, toplumsal örgütlenmesi ve Filistin mücadelesi içerisindeki işlevleriyle toplumsal hareket analizine uygun bir vaka örneği teşkil etmektedir. Bu araştırmanın merakının temeli de buna dayanmaktadır. Hamas, salt askeri ve militan bir oluşum olmaktan öte, Gazze ve Batı Şeria'da Filistinlilere eğitim ve sosyal yardım hizmetleri de sunan İslami bir toplumsal harekettir.<sup>2</sup> 2006 sonrasında *Değişim ve Reform Listesi* ve *Fetih'in merkezde olduğu Müstakbel Listesi* ile seçime giren Hamas, yasal sistemde faaliyet gösteren siyasi bir çizgide çalışmalarını genişletmiştir. Dönemin Hamas siyasi büro başkanı Halid Meşal hareketi şöyle tanıtmıştır;

"Hamas, kapsamlı, İslami, ulusal, cihatçı ve siyasi bir harekettir. Sosyal ve kültürel çıkarları vardır. İnsanlara hizmet eder ve kurumlar inşa eder. Tamamen dini bir hareket veya tamamen siyasi veya saf bir askeri hareket değil, yalnızca askeri bir kanat veya askeri bir hizip değil ve yalnızca dini, sosyal veya politik bir hareket değil, daha çok bunların bir karışımıdır"<sup>3</sup>.

<sup>2</sup> Tavishi Bhasin - Maia Carter Hallward, "Hamas as a Political Party: Democratization in the Palestinian Territories", *Terrorism and Political Violence* 25/1 (2013), 81.

<sup>3</sup> Halit Meşal, "Filistin Araştırmaları Dergisi ile Diyalog", *Filistin Araştırmaları Enstitüsü* 19/16 (2008), 68.

Hareketin siyasi liderlerinin de belirttiği gibi, bir milliyetçi, siyasal ve askeri hareket olan Hamas, geniş kapsamlı bir toplumsal örgüt şekli olarak karakterize edilmektedir.<sup>4</sup>

Bu araştırmanın amacı, 1948 yılından itibaren Hamas'ın kuruluşunun siyasi oluşumu, hangi İslami düşünce geleneğine dayandığı, tarihsel anlatıda nasıl bir gelişim ve değişim süreci yaşadığı, toplumsal örgütlenmesinin temelleri, dış ilişkilerdeki misyonu vb. konular ele almaktır. Filistin kurtuluş hareketi olan Hamas, ideolojisini, fikirlerini ve algılarını İslami referans alarak belirlemektedir.<sup>5</sup> Filistin en önemli İslami toplumsal örgütlenmesi olan Hamas'ın siyasi, eğitim, askeri ve yardımlaşma yönlerini açığa çıkarmak adına, toplumsal örgütlenmesi ve grup kimliğiyle ilgili meseleler hakkında bilgiler verilmektedir.

Hamas'ın örgütlenmesi ve eylem modeli 'İslam Terör' şeklinde dar bir analizle tanımlayan araştırmalarda söylemsel anlatıyla, hareket tek bir unsura dayandırılarak açıklanmakta, hareketin toplumsal ve siyasal arenada yerine getirdiği çoğulcu rol göz ardı edilmektedir.

Müslüman Kardeşler hareketinin kimliğini ve düşünce geleneğini paylaşan Hamas, eylem modeli bağlamında bazı farklı nitelikler taşımaktadır. Bu doğrultuda çalışmada Hamas'ın Filistin ve Gazze'deki toplumsal örgütlenmesi ve eylem metotları hakkında bilgiler verilmektedir. Hareketin dünyayı yorumla biçimi ve stratejilerinin anlaşılabilmesi için Hamas'ın İslami, siyasi ve askeri kimliğine ilişkin bilgiler aktarılmaktadır. Kuruluş bildirisinde esas vurgunun Filistin meselesi ve cihat konusu olduğunu beyan eden Hamas,<sup>6</sup> Filistin'de işgale karşı acil bir stratejik yol izlemektedir.<sup>7</sup> Hamas'a göre Filistin meselesinin islami bir mesele olduğunun anlaşılabilmesi, kitlelerin bilinçlen-

<sup>4</sup> Mouin Rabbani, "The Making of a Palestinian Islamist Leader: An Interview with Khalid Mishal: Part I", *Journal of Palestine Studies* 37/3 (2008), 69.

<sup>5</sup> Michael Saleh, *Hamas Düşünce ve Deneyim Araştırmaları* (Beirut: Al-Zaytouna Araştırma ve Araştırma Merkezi, 2015), 64.

<sup>6</sup> Ziad Abu-Amr, "Hamas: A Historical and Political Background", *Journal of Palestine Studies* 22/4 (1993), 12.

<sup>7</sup> Helga Baumgarten, "The Three Faces/Phases of Palestinian Nationalism, 1948--2005", *Journal of Palestine Studies* 34/4 (2005), 38.

mesiyle mümkündür.<sup>8</sup> Bu yönleriyle çok boyutlu bir hareket olan Hamas'ın bölge özelinde temsil ettiği ve taşıdığı çeşitli eylemsellik metotları nedeniyle farklı problematik meseleler ekseninde irdelenmesini gerekli kılmaktadır.

Bu araştırmada Hamas'ın kimliği ve teşkilat yapısı, bölge özelinde ve tarihsel koşullar bağlamında analiz edilmektedir. Araştırılan olay, olgu ve gruba ilişkin derinlikli bilgi setlerine doküman analizi yapılmıştır.<sup>9</sup> Bu meyanda literatürü çevreleyen metinlerden yeni bilgi setlerinin oluşturulması hedefinde olan bu araştırma, Hamas'a dair yapılan araştırmalarda sosyolojik bakış açısının eksik kaldığı noktaları doldurmayı amaç edinmiştir.

Yerel ve bölgesel olarak Hamas'ı konu edinen araştırmalar taranarak, içerik analiziyle veriler toplanmıştır. İçerik analizi/çözümlemesi, yazılı materyallerin sistematik biçimde ele alınmasıdır.<sup>10</sup> Bu yöntem, belirli bir konuda bilgi elde etmeye ve bu bilgilerden anlamlı sonuçlar çıkarmaya olanak tanıyan bir araştırma yöntemidir. Diğer bir deyişle, içerik analizi araştırmacılara zengin bir yorumsama imkânı sunmaktadır. Yorumsamacı yaklaşım, sosyal gerçekliğin hazır bir olgu olmadığını, bu gerçeklerin kendi kendilerini inşa ettiği varsayımını kabul etmektedir.<sup>11</sup> İçerik çözümlemesiyle, elde edilen veriler özetlenebilmekte, standardize edilebilmekte ve karşılaştırmalar yapılarak yorumlanabilmektedir.<sup>12</sup>

Bu doğrultuda, Hamas'ı konu edinen tezler, makaleler ve kitap çalışmaları incelenerek hareketin hangi bakış açısıyla değerlendirildiği tespit edilmiştir. Birincil kaynakların büyük çoğunluğunun İngilizce dilinde yazılmış eserlerden oluşuyor olması bu kaynaklara atıf yapan ve ele alan çalışmalar taranmıştır. Böylelikle çeviriden dolayı ortaya çıkabilecek kusurların önüne geçil-

<sup>8</sup> Muhammad Makdisi, "Charter of the Islamic Resistance Movement (Hamas) of Palestine", *Journal of Palestine Studies* 22/4 (1993), 127.

<sup>9</sup> Juliet Corbin-Anselm Strauss, *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory* (Thousand Oaks: SAGE Publications, 2008).

<sup>10</sup> Aysel Aziz, *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri* (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 2015), 133.

<sup>11</sup> Belkıs Kümbetoğlu, *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma* (İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2005), 43.

<sup>12</sup> H. W. Smith, *Strategies of social research: the methodological imagination* (Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall, 1975).

meye çalışılmıştır. Ulaşılan bilgi setlerinde araştırmının merakıyla ilintili meseleler seçilmiş, çalışmanın problem ettiği konular şekillenmiş ve temalandırılmalar yapılarak başlıklar oluşturulmuştur. Alanda toplanan veriler nesnel yorumlar çerçevesinde sunulmuştur. Sonuç olarak bu araştırma, literatürü kapsayan dokümanları içerik analizine tabi tutarak, Hamas'ın geniş bir perspektifle irdelenmesini ve detaylı bir değerlendirilmesini hedeflemektedir.

Araştırmanın problem ettiği meselelere cevaplar ararken hareketin ideolojik yaklaşımlarına, örgütlenme şekillerine ve günümüzdeki konumuna ilişkin bütüncül bir perspektif sunan bu çalışma, toplumsal hareket teorisinin kuramsal çerçevesinden faydalanmaktadır. Teorinin ortaya çıkardığı bağlamsallık içinde İslami hareketleri kendi coğrafi ve siyasi şartları dahilinde analiz etmek gerekmektedir. İslamcı hareket çalışmalarına paradigma değişimlerinin yaşandığı 1970'lerde oryantalist perspektif sorgulanmaya başlanmıştır. İslami hareketlerin bu teoriyle ele alınmaya başlaması görece geç bir dönemde olmuştur. İlk çalışmaların 2000'li yıllara tekabül ettiği görülmektedir<sup>13</sup>.

Bu meyanda yapılan çalışmalardan bahsetmek gerekirse İslami hareket çalışmalarında toplumsal hareket teorisinin başvurulduğu araştırmalar içerisinde Roel Meijer'in ve Asef Bayat'ın aynı yıl yayımladıkları makaleler zikredilebilir. Meijer, teorinin kullanıldığı çalışmaları derleyerek genel bir değerlendirme yapmaktadır.<sup>14</sup> Bayat ise çalışmasında İslami hareketlerin faaliyet gösterdikleri siyasi ortamlardaki dayanışma biçimlerini açıklamaktadır.<sup>15</sup>

Robinson, Hamas-toplumsal hareket ilişkisinin kurulmasına öncelik eden bir çalışma ortaya koymuştur.<sup>16</sup> Bu çalışma, Hamas gibi toplumsal örgütleri teorik bağlamında ele alan isteyen birçok çalışma için yönlendirici bir işleve

<sup>13</sup> Charles Kurzman, "Conclusion: Social Movement Theory and Islamic Studies", *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach*, ed. Quintan Wiktorowicz (Indiana: Indiana University Press, 2004), 289.

<sup>14</sup> Roel Meijer, "Taking the Islamist Movement Seriously: Social Movement Theory and the Islamist Movement", *International Review of Social History* 50/2 (2005), 283.

<sup>15</sup> Asef Bayat, "Islamism and Social Movement Theory", *Third World Quarterly* 26/6 (2005), 893.

<sup>16</sup> Glenn E. Robinson, "Hamas as a Social Movement", *Islamic Activism A Social Movement Theory Approach*, ed. Quintan Wiktorowicz (Indiana: Indiana University Press, 2004), 114.

sahiptir. Hamas'ın İslami düşünce geleneğinde İhvan ile olan irtibatını irdeleyen çalışmalar arasında Azzam Tamimi'nin *Hamas: İçeriden Bir Tarih* isimli eseri zikredebilmektedir.<sup>17</sup>

Hamas'ın derinlikli olarak ele alındığı, hareketin el rehberi niteliğindeki Khaled Hroub'un *Hamas: Yeni Başlayanlar İçin Rehber*<sup>18</sup> adlı çalışması diğer önemli bir araştırma olarak ifade edilmektedir. Sara Roy'un Gazze'deki sivil toplumlar ekseninde Hamas'ın gelişim serüveninin analiz edildiği *Gazze'de Hamas ve Sivil Toplum: İslamcı Sosyal Sektörle Etkileşim*<sup>19</sup> çalışması literatürde öne çıkan diğer bir çalışmadır. Hareketin tarihsel, sosyal ve siyasal süreçte yaşadığı ideolojik dönüşümün incelendiği araştırmalara Andrea Nüsse'nin Müslüman Filistin: Hamâs İdeolojisi adlı çalışması örnek verilebilir.<sup>20</sup> Bu araştırmaların literatüre bazı katkılar sunduğu söylenebilir. Özellikle bu çalışmalarda Hamas'ın siyasal süreçte yaşamış olduğu değişim serüveninin, askeri ve sivil bir yapılanma olan hareketin nasıl bir gelişim yaşadığının anlaşılması açısından önenli veriler aktarılmaktadır.

Bahsi edilen araştırmalar, İslami hareketlerin toplumsal hareket teorisi bağlamında analiz edildiği çalışmaların yelpazesini genişletmekte, sentezci bir bakış açısı kazandırması açısından literatüre önemli katkılar sunmaktadır. Bu çalışma, yerel ve bölgesel olarak Hamas'ı konu edinen araştırmalardan faydalanmakta, nitel bir yöntem ile hareketin düşünce geleneği, eylem metodu, kimliği ve teşkilat yapısı hakkında derinlemesine analizlere yer vermektedir. Çalışmada problem edilen meseleler, yorumlayıcı bir şekilde sentezlenerek değerlendirilmeler yapılmaktadır. Türkiye'de Hamas'ın konu edinildiği araştırmalarda eksik kalan noktalara değinmeyi hedefleyen bu çalışma, çok yönlü bir hareket yapısına sahip olan Hamas'ın sosyolojik betimlenmesini içermektedir. Bu yönüyle özellikle sosyoloji alanında yapılacak olan özgün araştırmalara katkılar sunmaktadır.

## 1. Toplumsal Hareket Tasnifi

<sup>17</sup> Azzam Tamimi, *Hamas: A History from Within* (Northampton: Olive Branch Press, 2010).

<sup>18</sup> Khaled Hroub, *Hamas: A Beginner's Guide* (Londra: Pluto, 2006).

<sup>19</sup> Sara Roy, *Hamas and Civil Society in Gaza: Engaging the Islamist Social Sector* (Princeton: Princeton University Press, 2001).

<sup>20</sup> Andrea Nüsse, *Muslim Palestine: The Ideology of Hamâs* (Amsterdam: Harwood Academic Publishers, 1998).



Toplumsal hareketler, tarihsel ve sosyal koşullardan etkilenen dinamik bir yapı arz etmektedir. Zamana, mekâna, coğrafi ve siyasi konumlara bağlı olarak toplumsal hareketler, hareketlerin siyasi çerçevesinde, karizmatik lider durumundaki aktörlerinde, dış aktörlerle ilişkilerinde değişimler meydana getirmektedir.<sup>21</sup> Hareketlerin görünürlüğü ve etkinliklerinde yaşanacak değişimler, içsel ve dışsal olarak genişlemesine ve daralmasına neden olabilmektedir.

Toplumsal hareketler değişim temelinde açıklanmakta; değişime direnmek ya da değişim talebiyle ortaya çıkan gruplar, toplumun ortak çıkarını baz alan kurumların dışında faaliyet gösteren hareketler vb. şekillerde tarif edilmektedir.<sup>22</sup> Günümüzde yeni toplumsal hareketlerin belirli savların bir araya gelmesinden oluştuğunu belirten Buechler bunları şöyle sıralamaktadır;“ Sosyal düzenden (kapitalizm, post endüstriyel) kaynaklanan hareketler, etnik köken, ırk, cinsiyet, cinsel yönelim tabanlı ortaya çıkan hareketler, kolektif eylemde bulunma ve kolektif kimliğin inşasına bağlı gelişen hareketler (Hamas buna örnek verilebilir), ekonomik kazanç ve güç için mücadele etmekten ziyade belirli konularda hak talepleri aramaya ve demokratik yöntemlere yönelen hareketler, örgütlenmenin stratejik bir araç olarak görüldüğü, hareket aktörlerinin ve kimliklerinin bir değer ifadesi olduğu hareketler.”<sup>23</sup>

Frank ve Fuentes, toplumsal hareketlerin iki anlamda konjonktürel bir boyut taşıdığını savunmaktadır. Toplumsal hareketleri siyasal, ekonomik ve ideolojik dalgalanmalar karşı bir tepki olarak tasnif eden Frank ve Fuentes, toplumsal hareketleri üyelik, mobilizasyon ve hareket gündeminin belirlenmesi gibi süreçlere duyarlı gruplar olarak ifade etmektedirler.<sup>24</sup> Tilly, toplumsal hareketleri “Contentious Politics” (Çekişmeli Politika) biçiminde tanımlamaktadır. Başkalarının çıkarlarıyla çatışma yaratacak bir hak talep eden toplumsal hareketler, hak talebinde bir şekilde bu ya da şu türde bir hükümet

<sup>21</sup> Charles Tilly, *Toplumsal Hareketler*, çev. Orhan Düz (İstanbul: Babil, 2008), 33.

<sup>22</sup> Anthony Giddens, *Sosyoloji*, çev. Cemal Güzel (İstanbul: Kırmızı, 2012), 916.

<sup>23</sup> Steve Buechler, “The Strange Career of Strain and Breakdown Theories of Collective Action”, *The Blackwell Companion to Social Movements*, ed. Hanspeter Kriesi vd. (New Jersey: Blackwell Publishing, 2007), 161.

<sup>24</sup> Andre Gunder Frank - Marta Fuentes, “Nine Theses On Social Movements”, *Thesis Eleven* 18-19/1 (1987), 1504.

tasarımı gündeme geleceğinden dolayı politiktir.<sup>25</sup> Hareketin siyasal programı, hedefi, tarihsel ve toplumsal koşullardan etkilenen dinamik yapısı, zaman ve mekâna bağlı olarak toplumsal hareketlerde değişim ve dönüşüme yol açacaktır.

20.yüzyılın ortalarından itibaren yaşanan gelişmeler toplumsal hareket teorileri, hareketlerin oluşum ve gelişimini açıklamakta yetersiz kalmış ve yeni teorilere ihtiyaç duyulmuştur. Kaynak seferberliği teorisi, politik süreç teorisi, yeni toplumsal hareketler teorisi ve çerçeveleme teorisi bunlardan bir kaçıdır.<sup>26</sup> Kaynak seferberliği, hareketin sahip olduğu para, insan gücü, medya, kitle iletişim araçları, vb. kaynakların önemini, politik süreç teorisi ise, hareketin hem politik yapıya etkisine hem de politik yapıdan etkilenmesine odaklanmaktadır. Yeni toplumsal hareketler teorisi grupların kültürlerini ve kimliklerini vurgularken, çerçeveleme teorisi ise hareketin zihinlere ulaşabilmesi, algıları inşa etmesi için sahip olduğu stratejilerin altını çizmektedir.<sup>27</sup> Bu araştırmada Hamas'ın insan gücü, siyasal misyonu, kültürü, kimliği, yaşadığı değişim ve dönüşümü, algıları etkileme gücü, maddi ve bahsi edilen diğer kaynakları vb. yönlerinin açığa çıkarılması için yukarıda ifade edilen teorik çerçeveden faydalanılmaktadır.

Hamas'ın dayandığı düşünce geleneği ve İslami referans alan bir metoda sahip olması, onu İslami bir toplumsal hareket olarak tanımlamayı gerekli kılmaktadır. İslami hareketler en genel şekliyle, "İster örgütlü gruplarda ister uluslararası veya ulusal kuruluşlarda, isterse de küçük gruplar, dernekler, şahsiyetler veya birkaç grup halinde olsun, İslam çağrısını uygulayan ve İslam'ı desteklemeyi ve saygısını yeniden sağlamayı amaçlayan tüm çaba ve hareketlerdir"<sup>28</sup> İslami hareketlere ilişkin gösterdikleri faaliyet alanları, örgütlenme biçimleri gibi kriterler temel alınarak farklı tasnifler yapılmaktadır. Reformist/ıslahçı hareketler, devrimci hareketler, gündelik yaşama dayalı hare-

<sup>25</sup> Charles Tilly, *Toplumsal Hareketler*, 50.

<sup>26</sup> Sabriye Keskin, "1960 Sonrası Toplumsal Hareket Teorileri ve Çerçeveleme Teorisinin Önemi", *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi* 9/2 (2023), 144.

<sup>27</sup> Keskin, "1960 Sonrası Toplumsal Hareket Teorileri ve Çerçeveleme Teorisinin Önemi", 145.

<sup>28</sup> Ahmed Raissouni, *Fas İslami Hareketi, Yükselişi ve Düşüşü* (Kalima Yayıncılık ve Dağıtım, 2013), 17.

ketler ve manevi/içe dönük hareketler bu tasniflerden bazılarıdır.<sup>29</sup> Hamas, yukarıdaki kriterleri kısmen taşıyan, toplum-yönelimli İslâmî harekettir. Nitekim toplum-yönelimli İslâmî hareketler değişimin tabandan başlaması gerektiğini savunan, eğitim, siyaset, medya gibi alanları toplumun değişiminin araçları olarak gören hareketlerdir.

İslami hareket tasniflerinde reformist/ıslahçı' ve 'devrimci/silahlı' kategorilerini öne çıkaran Bayat, sivil toplum örgütler, yardım kuruluşları ve dernekler aracılığıyla toplumu mobilize eden ıslahçı hareketlere Mısır'daki Müslüman Kardeşler Hareketi, Fas'taki Adalet ve Kalkınma Partisini örnek göstermektedir.<sup>30</sup> Toplumsal ıslahı ön plana çıkaran eğitim faaliyetlerine önem vermesinden ötürü Hamas, ıslahçı hareketler içinde zikredilebilir. Erkilet İslami hareketleri tasnif ederken şu kriterleri dikkate almaktadır; "Değişim talepleri toplumun bir kısmına mı yoksa bütüne mi yöneliktir? Değişimi bireyden topluma mı toplumdaki bireye doğru mu öngörmektedirler? Değişim de şiddet bir araç mıdır? Ani mi yoksa tedrici bir değişim mi tahayyül ediyorlar?"<sup>31</sup> Erkilet bununla hareketleri radikal ve ılımlı olarak ayırtırmaya çalışmaktadır. Hamas'ın ılımlı ya da radikal bir hareket şeklindeki tasnifinden ziyade, toplumsal hareket yönüne odaklanan bu araştırma, hareketin sosyal yaşamdaki rolü, teşkilat yapısı, eylemsellik metodu, siyasi misyonu, dini kimliği, eğitim ve yardımlaşmaları faaliyetlerinin önemini açıklamaya çalışmaktadır.

## 2. Hamas'ın Kimliği ve Tarifi

Filistin halkının kurtuluşunu ve ıslahını amaç edinen Hamas, salt askeri bir grup olmayıp, ulusal bir kurtuluş hareketidir.<sup>32</sup> Hareketin askeri kanadı olan İzzeddin el-Kassam Tugayları'nın İsrail'e yönelik militer saldırıları nedeniyle bazıları Hamas'ı terörist bir hareket olarak tanımlamaktadırlar. Ancak Robinson'a göre, böyle bir tutum Hamas'ın askeri faaliyetleri dışındaki ey-

<sup>29</sup> M. Hakan Yavuz, *Islamic Political Identity in Turkey* (New York: Oxford University Press, 2003), 274.

<sup>30</sup> Asef Bayat, "Islamism and Social Movement Theory".

<sup>31</sup> Alev Erkilet, *Eleştirellikten Uyuma: Müslümanların Kamusal Alan Serüveni* (İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2015), 92.

<sup>32</sup> Khalid Mishal, "Remarks on Hamas's Policies", *Journal of Palestine Studies* 40/1 (2010), 186-191.

lemselliğinin göz ardı edilmesi ve şiddet eyleminin grubun kalıtsal niteliği gibi değerlendirilebilmesi nedenleriyle sorunludur.<sup>33</sup> Nitekim Hamas, yüz binlerce aktivist ve destekçisiyle siyasal ve toplumsal faaliyetleriyle öne çıkan toplumsal bir harekettir. Yanı sıra 2006 yılında Filistin ulusal seçimlerinde iktidar olmuş bir siyasal örgütlenmedir. İsrail ve el Fetih'e karşı askeri faaliyetleri olmasına karşın Hamas, kanun, düzen ve sosyal refah yönlü politikalarıyla Filistin halkından destek görmüş ve seçimleri kazanmıştır.<sup>34</sup> Militer bir örgütlenmenin siyasal bir rol üstlenmiş olması çelişkili bir olgu gibi görünse de bu durum Filistinlilerin kontrolündeki Gazze ve Batı Şeria topraklarında şekillenen toplumsal ve siyasal koşulların bir sonucu şeklinde yorumlanmalıdır.

Filistin'de kurulmuş bir örgütlenme olan Hamas, işgal altındaki topraklarda ortaya çıkmış, biçimlenmiş ve direniş olgusunu temele almış bir harekettir.<sup>35</sup> İslami bir kavrayışa dayalı askeri eylemler yapan bu örgüt, temel metinlerinde ve söylemsel aracılığıyla ortaya koyulmuş bir direniş grubudur. Hamas'ın toplumsal örgütlenmesini, eğitim metodunu, siyasal ve askeri yönlerini farklı biçimlerde bir analize tutmak gerekmektedir. Askeri örgütlenmesi ayrı işlese de her yönü hareketin çatısı altında birbiriyle örtüşmekte ve birbirini desteklemektedir. Hamas, kitlesel mobilizasyonunu, cami temelli kurumlar, sağlık, eğitim ve siyasal kurumlar şeklinde genel olarak üç toplumsal hizmet ekseninde gerçekleştirmektedir.<sup>36</sup>

Hamas, hareketin kimliğini inşa ederken bir yandan dinsel bir görünümle Filistin meselesini ön plana çıkarmakta bir yandan da toplumsal sınıfları aşan bir kimlik oluşumu sergilemektedir.<sup>37</sup> Maddi kazanç, şöhret, toplumsal statü vb. amaçların peşinden koşmayan Hamas, bireysel ve kolektif talepleri olan bir mücadeleyi yansıtmaktadır. Hamas'ın katılımcıları büyük ölçüde mülteci kamplarındaki insanlardan ve Gazze'de işgal öncesi var olan İslam Üniversitesi olmak üzere üniversite mezunu kişilerden oluşmaktadır.<sup>38</sup> Aynı zamanda Müslüman Kardeşler'in dinsel alt yapısını kullanarak eğitim kurum-

<sup>33</sup> Glenn E. Robinson, "Hamas as a Social Movement", 112.

<sup>34</sup> Jeroen Gunning, *Hamas in Politics: Democracy, Religion, Violence* (Londra: Hurst, 2007), 1.

<sup>35</sup> Baumgarten, "The Three Faces/Phases of Palestinian Nationalism, 1948--2005", 37.

<sup>36</sup> Glenn E. Robinson, "Hamas as a Social Movement", 126.

<sup>37</sup> Makdisi, "Charter of the Islamic Resistance Movement (Hamas) of Palestine", 130.

<sup>38</sup> Baumgarten, "The Three Faces/Phases of Palestinian Nationalism, 1948--2005", 38.

ları, dernekler ve kütüphaneler gibi kurumlarla eylemlerinin kamusal tabanını genişletmektedir.<sup>39</sup> Bu meyanda, sosyo kültürel politikalar, sosyal yardımlaşma ağları kurma vb. yollarla destekçilerini mobilize etme çabası gütmektedir.

Hamas'ın etkili kitlesel bir toplumsal harekete dönüşmesi, büyük ölçüde Müslüman Kardeşler'in örgütlenme stratejisine bağlıdır. Gündelik hayat içerisinde yer alması, toplumsal faaliyetlerini yayabilmesi ve taban aktivizmi yaratabilmesinin imkânı miras aldığı bu gelenekten kaynaklanmaktadır.<sup>40</sup> Hareket siyasal örgütlenmesini Filistin içinde bildiriler, kitapçıklar ve etkinlikler düzenleyerek<sup>41</sup> dışarı da ise toplantılar ve konferanslar düzenleyip yabancı ülkelerdeki temsilciliklerini örgütleyip finansal destek elde ederek yürütmektedir.<sup>42</sup>

Çoğu toplumsal hareketlerde olduğu gibi Hamas da çok yönlü faaliyetleri için finansal desteğe ihtiyaç duymaktadır. Var olan algının aksine Hamas, bütçesinin az bir kısmını askeri unsurlara ayırmakta, büyük kısmını ise toplumsal yardım, eğitim ve kültür aktivitelerine ayırmaktadır. Hareketin finans kaynağı Cuma namazları sonrası camilerde aldığı bağışlardan, İslami örgütler ve çeşitli ülkelerden İsrail'e karşı direnişi finanse eden kitlelerin maddi desteğinden oluşmaktadır.<sup>43</sup>

Hareketin popüleritesi siyasi, askeri ve kültürel unsurları içinde barındıran faaliyetlerinde ve eylem stratejisinin toplumsal görünümünde yatmaktadır. Hamas'ın işgale karşı direniş politikası, Filistin bağımsızlığından taviz vermeksizin, siyasal aktörlere de alan tanıyarak yürütülmektedir. Hamas Filistin'deki sosyal ve siyasal zeminin bir sonucudur. Hamas'ın özgün kimliği, milliyetçi ve seküler unsurların aksine kendini İslami olarak konumlandırmasından gelmektedir. Hareketin İslami kimliği ve yerleşik bir hareket olması

<sup>39</sup> Abu-Amr, " Hamas: A Historical and Political Background", 14.

<sup>40</sup> Asef Bayat, "Islamism and Social Movement Theory", 192.

<sup>41</sup> Abu-Amr, " Hamas: A Historical and Political Background", 15.

<sup>42</sup> Rachael M. Rudolph, "The Islamic Resistance Movement In Palestine (Hamas): A Successful Transition, But Will It Survive?", *From Terrorism to Politics*, ed. Anisseh V. Engeland (UK: Ashgate Publishing, 2008), 88.

<sup>43</sup> Abu-Amr, " Hamas: A Historical and Political Background", 17.

onu Filistin’de avantajlı bir konuma getirmektedir.<sup>44</sup> 1988’de ‘Misak’ adlı tüzüğü yayımlayan hareket, bu tüzükte Müslüman Kardeşler geleneğine bağlılığını ve İslami ve ulusal direniş bir hareketini olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.<sup>45</sup>

### 3. Kuruluşu ve Tarihsel Serüveni

Hamas, 1987 yılında Şeyh Ahmet Yasin liderliğinde birinci intifada sırasında ve sonrasında Gazze’de belli süreçler ekseninde şekillenen bir harekettir. 18 Ağustos 1988’de ilan edilen ‘Misak’ adlı tüzükte hareketin devlet, toplum, siyaset vb. görüşleri açıklamıştır. 1988 ek olarak, ‘Genel İlkeler ve Politikalar Metni’ yayımlanarak Filistin İslami siyaseti merkezli daha pragmatik ve gerçekçi bir yaklaşımın benimsendiği görülmektedir.<sup>46</sup> 1987 yılında Gazze’de İsrail askerinin tarafından dört Filistinlinin öldürülmesi üzerine başlayan birinci intifada Filistin’deki Müslüman Kardeşler örgütlenmesinin eylem modelinde yeni bir dönemi başlatmıştır.<sup>47</sup> Bunun üzerine hareketin kurucusu konumunda olan Ahmed Yasin ve Abdülaziz El Rantisi İsrail işgaline karşı halkı direnmeye çağırmıştır.<sup>48</sup>

Hareketin kuruluşu Birinci İntifada’ya dayandırılrsa da Hamas’ın kökenini Filistin mücadelesinin tarihsel gelişimiyle bağlantılı olarak tanımlamak gerekmektedir. Filistin’in 1936-1939 yılları arasında İzzeddin el-Kassam’ın öncülüğünde manda yönetimine karşı yürüttüğü direniş ve 1948 al-Nakba(felaket) sonrası Müslüman Kardeşler’in mücadelesinde hareketin siyasi yapılanmasının zemini oluşmuştur.<sup>49</sup> Şeyh Ahmed Yasin ile Salah Şahada’nın 1984’te tutuklanması, hareketin önemli dönüm noktalarından biridir. 1988’de yayınlanan ve Yahudi karşıtı bir ton taşıyan Hamas Misakı, hareketin ideolojik çerçevesini ortaya koydu. Ahmet Yasin, birinci intifadanın patlak vermesinden

<sup>44</sup> Benedetta Berti, *Armed Political Organizations: From Conflict to Integration* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2013), 83.

<sup>45</sup> Khaled Hroub, *Hamas: A Beginner’s Guide*, 234.

<sup>46</sup> The Middle East Eye: Hamas in 2017: The document in full, ts.

<sup>47</sup> Hamit Bozarlan, *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi* (Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonundan El Kaide’ye) (İstanbul: İletişim, 2011), 208.

<sup>48</sup> Abu-Amr, “Hamas: A Historical and Political Background”, 10.

<sup>49</sup> Makdisi, “Charter of the Islamic Resistance Movement (Hamas) of Palestine”, 124.

sonra Filistin'in işgalden kurtarılmasını ve İslami bir yönetimin kurulmasını hedefleyerek hareketin yönünü belirlemiştir.

İntifada'nın Hamas için hareketin eylemselliği açısından bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. İlk olarak Gazze ve Batı Şeria'da işgale karşı broşürler dağıtmaya başlayan Hamas, devamında protesto gösterileri, grevler ve sivil itaatsizlik içeren eylemler organize etmenin yanı sıra 'bıçak savaşı' olarak adlandırılan ibtidai askeri operasyonlara da başvurmuştur.<sup>50</sup> İlerleyen süreçte askeri eylemlerini yoğunlaştıran hareket, 1990'da Kudüs'te 17 Filistinlinin öldürülmesiyle sonuçlanan katliamın ardından İzzeddin el-Kassam Tugayları ismiyle özerk bir askeri yapılanmaya gitme kararı almıştır.<sup>51</sup>

2002 yılından itibaren İsrail'e karşı roket saldırılarına başlayan Hamas, İsrail askerlerini esir almaya başlamıştır. İsrail ile imzalanan Şalit antlaşması ile Yahya Sinvar da dahil olmak üzere üst düzey birçok üyesi serbest bırakılmıştır. Hareketin İsrail'e saldırılarında El-Aksa'nın özgürleştirilmesi misyonunun temel motivasyon olduğu vurgulanmaktadır. 2018'deki Büyük Dönüş Yürüyüşü, bu yaklaşımın bir örneğidir. Bu süreçten sonra *Teşehhüd* eylemlerine son veren Hamas, İsrail'e yönelik yalnız kurt" saldırılarına yönelmiştir. Kassam Tugayları'nın kurulması, İsrail'i tam anlamıyla alarma geçirmiştir. Bunun hareket için dönüm noktalarından bir diğeridir. Nitekim askeri operasyonların etkinliği, Hamas'ın Filistinli gruplar arasında tam anlamıyla kabul görmesine tekabül etmektedir.

Hamas'ın Saddam Hüseyin karşıtı duruşu, özellikle Körfez Savaşı'nın ardından İran-Hamas ilişkilerini geliştirmiştir. 1993'te ise Hamas'ın Tahran'da ofis açmasıyla bu ilişki daha da geliştirilmiştir. İran Hamas'a 30 milyon dolar fon sağlama ve Lübnan ve Sudan'da Hamas askerlerine eğitim verilecek bir askeri kamp inşa etme sözü vermiştir.<sup>52</sup>

2000'li yıllarla birlikte Hamas, siyasi parti kanadının kurulum kararını almıştır. Partileşme sürecinin hareketi ılımlaştırma stratejisini beraberinde bir

<sup>50</sup> Sara Roy, *Hamas and Civil Society in Gaza: Engaging the Islamist Social Sector*, 26.

<sup>51</sup> Mustafa Yetim vd., *Ortadoğu'da Devlet Dışı Aktörler ve Arap Baharı: Müslüman Kardeşler, Hizbullah ve Hamas* (Ankara: Orion Kitapevi, 2020), 133.

<sup>52</sup> Joshua L. Gleis, Benedetta Berti, *Hezbollah and Hamas: A Comparative Study* (Baltimore: The John Hopkins University Press, 2012), 121.

değişim getirip getirmeyeceği tartışılmıştır. Berti'ye göre ikinci İntifada'yla birlikte liderler arasında askeri kanadın varlığına dair bir strateji geliştirilmiş, 2004-2008 arasında seçimlere giren ve iktidara gelen Hamas, bir değişim süreci yaşamıştır.<sup>53</sup> İç ve dış arenada Hamas'a yönelik uygulanan baskı politikası yeniden askeri ve siyasi kanadın uyum içerisinde hareket etmesini doğurmuştur.

Son yıllarda Orta Doğu'daki en önemli jeopolitik gelişmelerden biri olan İbrahim Anlaşmaları kendini göstermektedir. Bu anlaşmalar Arap devletlerinin İsrail devleti ile jeopolitik düzenlemelerin giderek daha fazla arandığı bir eğilim anlamına gelmektedir<sup>54</sup>. İsrail devletinin kurulmasından sonra Nasırizm ve Pan-Şiiilik arap dünyasında ortaya çıkan iki ideolojik akım olarak ifade edilmektedir. Bu akımlar aynı zamanda İbrahim Anlaşmaları'na yol açacak ideolojik zemini oluşturmaktadır. Sürgün ve öldürölme tehlikesine maruz kalan Filistinliler, sorunlarının esasen bir Arap sorunu olduğunu iletmeye başladılar.<sup>55</sup> Suriye iç savaşının patlat vermesiyle de IŞİD ile bölgenin statükosunu aşındırmaya çalışıldı. İslam siyasetinde mezhepsel, politik bölünmeler, kitlesel halk desteğiyle yeni eylemler yapılmasını zorladı.

Arap jeopolitiğinde öne çıkan dış politikalardan biri de İsrail ile bir dizi ön koşulla diplomatik ilişkiler kurmaktır. Bu dış politikalarda; "İsrail'in 1967 Altı Gün Savaşı'ndan önce sınırlarından çekilmesi ve başkenti Kudüs olan bağımsız bir Filistin devletinin kurulması gibi söylemler temel önem taşıyordu."<sup>56</sup> Bu meyanda bölgedeki islami hareketlerin iki ucu olan İran ve Müslüman Kardeşler, Filistin sorununun merkezi ve belirleyici söylemini oluşturan konumdaydı. Bu da İsrail ile ilişkiler kurmak isteyen ülkeler için bir zorluk anlamına geliyordu.

#### 4. Teşkilat Yapısı ve Siyasi Organizasyonu

<sup>53</sup> Benedetta Berti, *Armed Political Organizations: From Conflict to Integration*, 128.

<sup>54</sup> Gökhan Çinkara, Batu Çoşkun, "Mapping the Genesis of the Abraham Accords: Elite Preferences, Rising Nationalism, and the Quest for Political Stability", *Insight Turkey* 2/2 (2023), 64.

<sup>55</sup> Gökhan Çinkara, Batu Çoşkun, "Mapping the Genesis of the Abraham Accords: Elite Preferences, Rising Nationalism, and the Quest for Political Stability", 65.

<sup>56</sup> Gökhan Çinkara, Batu Çoşkun, "Mapping the Genesis of the Abraham Accords: Elite Preferences, Rising Nationalism, and the Quest for Political Stability", 67.



Hamás'ın örgütsel kimliği, beklentilerini, üyelik ve destek çağruları, Filistin meselesindeki mevcut sorunlar karşısındaki duruşunu içerisinden türediği Müslüman Kardeşler Cemiyeti'nden almaktadır. İslam, hareket için siyasal kavrayış ve dünyayı yorumlama biçiminde hareketin temel eylem modelini ve stratejilerini belirlemektedir. Teşkilat yapısında eğitimin ciddiyle yürütüldüğü, bu eğitim modelinde yalnızca İslami öğreti ve doktrinlerin yer almadığı, düşmanın materyal ve kabiliyetlerinin dikkatli incelenmesi ve yeni gelişmelerin takip edilmesi de bir zorunluluk olarak vurgulanmaktadır.<sup>57</sup>

Hasan El Benna, Seyyid Kutub, Abdullah Azzam ve Said Havva gibi Müslümanların eserleri ve düşünceleri, Hamás'ın yapılanması ve ideolojisini şekillendirmede önemli bir rol oynamıştır.<sup>58</sup> Müslüman Kardeşler'in kurucu lideri olan Hasan El Benna ile 1930-1940 yıllarında Filistin direniş hareketleri arasında önemli ilişkiler kurulmuş, köklü etkileşimler olmuştur.<sup>59</sup> Hareketin askeri teşkilatlanmasında cihat temelli stratejisi, İsrail ile mücadelede ideolojik bir çerçeve sunmaktadır. Hamás'ın maddi kaynak sağlama çabaları neticesinde bir dizi vakfın kurulduğu görülmektedir. Musa Ebu Merzuk'un yönettiği ABD merkezli Kutsal Topraklar Vakfı, Şeyh Yusuf El-Karadavi tarafından idare edilen Vakıflar Koalisyonu (İttifak El Hayr) bunlara örnek gösterilebilir.

Hareketin teşkilat yapılanmasında toplumsal entegrasyon önemli bir yer edinmektedir. Hareket Filistin'in İsrail ve Siyonist işgalinden kurtulması için Arap ve İslami kimlik merkezli bir strateji ortaya koymaktadır. Bu strateji ekseninde politik hedeflerine ulaşmayı amaçlayan Hamas, kitlesel mobilizasyonun ve seferberliğin önemini altını sürekli çizmektedir. Bu hedefler doğrultusunda sosyal yardım kurumları, dini, sosyal ve eğitim alanlarında hizmetler sunmaktadır. Hareketin askeri ve siyasi teşkilatı Siyonizmle mücadelede Filistin'in tüm topraklarının özgürleştirmek ve bağımsız bir Filistin devleti kuracak biçimde şekillendirilmektedir. Siyaset ve askeri direnişi başarılı bir bütün-

<sup>57</sup> Maqdsi, "Charter of the Islamic Resistance Movement (Hamás) of Palestine", 127.

<sup>58</sup> Shaul Bartal, "Chapter 16 Hamás: The Islamic Resistance Movement", *Handbook of Islamic Sects and Movements* (Brill, 2021), 379-401.

<sup>59</sup> Thomas Hegghammer, *The Caravan: Abdallah Azzam and the Rise of Global Jihad* (Cambridge: Cambridge University Press, 2020).

lük içinde buluşturan Hamas, ideolojik yaklaşımlarıyla uyumlu siyasi pratikler ortaya koymaktadır.<sup>60</sup>

2004 yılı itibariyle hareketin siyasi teşkilatında mevcut siyasal düzene katılımı ilgili radikal bir değişim yaşanmış, Hamas 2004-2005 belediye seçimlerine ve 2006 parlamento seçimlerine iştirak etmiştir. Hareketin siyasi teşkilatı önemli başarılar elde etmiştir. 2006 yılındaki Gazze yerel seçimlerinde 118 sandalyeden 77'sini kazanan Hamas, Değişim ve Reform listesiyle katıldığı ilk parlamento seçimlerini 132 sandalyenin 74 kazanarak önemli bir iktidar tecrübesi yaşamış ve halk nezdindeki desteğini artırmıştır. 2006 yılında İsrail'in Hamas'a yönelik başlattığı askeri operasyonlarla Filistin halkının Hamas'a verdiği siyasi desteğin bedeli ödettirilmek istenmiştir. Bu süreçte birçok Hamaslı bakan ve milletvekillerinin de içinde bulunduğu üst düzey 64 yönetici tutuklanmış, binlerce insan öldürülmüştür.<sup>61</sup>

Hamas'ın askeri güçlerinin Gazze'nin kontrolüne sağlamasıyla ve taraflar arasındaki şiddetli çatışmaların tekrar patlak vermesinin ardından, Haziran 2007'de Hamas güvenlik güçlerinin Gazze'de kontrolü sağlamasıyla Filistin siyasetinde yeni bir döneme girilmiştir. Filistin siyasal sistemi bu tarih itibariyle resmi olarak bölünmüştür. Gazze'de Hamas'a bağlı bağımsız bir hükümet kurulurken, Batı Şeria'da Selam Feyyad Hükümeti ortaya çıkmıştır.<sup>62</sup> Hamas'ın yalnızlaşması anlamına gelen bu bölünmede, Batılı devletler Batı Şeria hükümetini desteklemiş, Hamas'a ve Gazze halkına yönelik saldırılar yoğunlaşmıştır.<sup>63</sup>

## **Sonuç**

1980'li yıllarda Filistin İslami hareketinin politik ve askeri yüzünü temsil eden bir hareket olarak ortaya çıkan Hamas, Müslüman Kardeşler Teşkilatı'nın miras bıraktığı geleneği takip etse de kendi özgün gündemini ve stratejilerini belirleyen bağımsız bir organizasyondur. Kuruluşundan bugüne İsrail'in Filistin halkına uyguladığı sistematik katliam ve soykırımında karşında

<sup>60</sup> Martin Kear, *Hamas and Palestine The Contested Road to Statehood* (New York: Routledge, 2020), 272.

<sup>61</sup> Sara Roy, *Hamas and Civil Society in Gaza: Engaging the Islamist Social Sector*, 42.

<sup>62</sup> Khaled Hroub, *Hamas: A Beginner's Guide*, 241.

<sup>63</sup> Khaled Hroub, *Hamas: A Beginner's Guide*, 241.

yer alan, Filistin'in içinde doğmuş, halk nezdinde otoritesini oluşturmuş bir hareket olan Hamas, İslami referans alan bir eylemsellikle uzunca yıllar dünya Müslümanları için bir örnek teşkil etmektedir. Nehirden denize özgür Filistin hedefini temel strateji olarak belirleyen hareket, geliştirdiği askeri, siyasi ve diplomatik başarılarla Filistin meselesinde kilit bir rol üstlenmiştir. Eğitim, sosyal yardımlaşma, askeri, partileşme vb. geniş çağlı toplumsal organizasyonlarla yeni mücadele yöntemleri geliştiren hareket, Filistin'in özgürleşmesinde etnik bir misyon yürütmektedir.

Arap yarımadasında diktatör rejimlerin tek tek yıkılması sonrasında ortaya çıkan yeni dengeleri de göz önünde bulunduran hareket, strateji ve politikalarında önemli değişimlere gitmiştir. Bölge özelinde jeopolitik ve siyasi dinamiklere bağlı olarak askeri ve siyasi bir kuruluş olarak varlığını sürdürmeye devam eden Hamas, geniş toplumsal ve maddi kaynaklara, uluslararası bağlantıları sahip bir teşkilat yapısına sahiptir. Dünyanın birçok ülkesinde destek gören bu direniş, milyonlarca insanın siyasi ve sosyal desteğini görmektedir. Müslümanlar ve erdemli vicdan sahibi insanlar tarafından İsrail askerine doğrudan destek veren şirketlerin ve kurumların gıda, giyim, teknolojik alet gibi birçok ürününü satın almada bir boykot hareketi de yürütülmektedir.

Akademik alanda, siyasi arenada ve bazı medya kuruluşlarında Hamas'ın Terörizm çalışmalarının siyasal şiddet analizinde yer edinen bir hareket olduğu görülmektedir. Ancak bu çalışmalarda önemli kısıtlılıklar söz konusudur. Terörizm çalışmalarının varsaydığından daha karmaşık ve çoklu bir örgütlenme biçimi sunan Hamas'ın tek yönlü bir bakış açısıyla irdelenmesi eksik kalacaktır. Geniş bir İslami hareketin parçası olan Hamas, Filistin'de toplumsal yardımlara ve sosyal hizmetlere odaklanan, sivil şiddet dışı kalan askeri ve siyasi bir harekettir. Askeri ve siyasi bir temel eylem modeline sahip Hamas'ın analizinde Filistin'in sosyal ve siyasi koşulları göz önüne alınarak değerlendirmelerin yapılması gerekmektedir. İşgal altındaki savaş koşullarında ortaya çıkan bir örgütün halkının özgürlüğünü savunmasının tek yolu sivil bir örgütlenme biçimi değildir. Nitekim sivil protestolara yoğunlaşan hareketin zaman içerisinde askeri bir oluşuma yönelmesi, doğal sürecin bir sonucudur.

2006 seçimlerine katılarak siyasi parti oluşumuna giden Hamas'ın Filistin meselesinde çok yönlü bir direniş metodu benimsediğini göstermektedir. Bu açıdan Hamas'ın terörist örgütlenme olduğunu söylemek mümkün olamamaktadır. Hareketin teşkilat yapısında ve grup kimliğinde sürekli bir değişimden bahsedilebilir. Sivil toplum, sosyal mobilizasyon ve reform vurgusunu öne çıkaran hareketin bu yaklaşımı diplomatik ve siyasi ilişkiler geliştirmesine ve dünya çapında kabul gören bir organizasyon olmasına katkılar sağlamaktadır.

Hareketin teşkilat yapılanmasında eğitime ciddi bir önem verdiği de görülmektedir. Üyelerinin büyük çoğunluğun Gazze'deki İslam Üniversitesi'nden mezun olan kişilerden oluşması, salt dini eğitimden öte çok yönlü bir eğitim metodu benimsemesi, Hamas'ı diğer geleneksel hareketlerden farklılaştırmaktadır. İsmail Haniye'nin İran'da bir suikast sonucunda şehit edilmesinden sonra gazze siyasi büro başkanlığına getirilen yahya sinvar'ın askeri kanadın içinden bir komutan olduğu göze çarpmaktadır. Ancak Sinvar'ın İsrail İç Güvenlik Servisi (Şin Bet) ile ilgili Carmi Gilon'un "Parçalar Arasında Şin Bet", İsrail'deki siyasi partileri, onların programlarını ve o dönemdeki eğilimlerini anlatan "1992 Yılında İsrail Partileri" adlı kitapların çevirisini yapması, 1967'den Mescid-i Aksa İntifadası'na kadar Filistin mücadelesini anlatan ve 2004 yılında yayımlanan "Karanfil Dikenleri" adlı romanı yazması aldığı eğitimin tezahürleri olarak ifade edilebilir.

Sonuç olarak Hamas, Filistin'de İslami referans olan, bölge şartlarında stratejilerini ve eylem metotlarını sürekli güncelleyen, zamanın siyasi ve askeri koşullarına göre direnişini devam ettiren bir harekettir. İsrail'in Batılı desteğine, ekonomik ve askeri gücüne karşı mukaddes bir dava anlayışıyla hareket eden Hamas, bölge halkıyla bütünleşmiş, askeri ve siyasi başarılarla imza atmış, Filistin meselesinin çözümünde ve Filistin'in tüm topraklarında tam bağımsızlığı hedefleyen, eğitimden sosyal yardımlaşmaya kadar birçok alanda faaliyetler yürüten çok yönlü bir organizasyondur.

### **Kaynakça**

Aziz, Aysel. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri ve Teknikleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık, 2015.

- Bartal, Shaul. "Chapter 16 Ḥamās: The Islamic Resistance Movement". *Handbook of Islamic Sects and Movements*. 379-401. Brill, 2021.
- Baumgarten, Helga. "The Three Faces/Phases of Palestinian Nationalism, 1948--2005". *Journal of Palestine Studies* 34/4 (2005), 25-48. <https://doi.org/10.1525/jps.2005.34.4.25>
- Bayat, Asef. "Islamism and Social Movement Theory". *Third World Quarterly* 26/6 (2005), 891-908.
- Benedetta, Berti. *Armed Political Organizations: From Conflict to Integration*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2013.
- Bhasin, Tavishi- Hallward, Maia Carter. " Hamas as a Political Party: Democratization in the Palestinian Territories". *Terrorism and Political Violence* 25/1 (2013), 75-93. <https://doi.org/10.1080/09546553.2013.733273>
- Bozarslan, Hamit. *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi (Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonundan El Kaide'ye)*. İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.
- Buechler, Steve. "The Strange Career of Strain and Breakdown Theories of Collective Action". *The Blackwell Companion to Social Movements*. ed. Hanspeter Kriesi vd. 47-66. New Jersey: Blackwell Publishing, 2007.
- Corbin, Juliet, Anselm Strauss. *Basics of Qualitative Research: Techniques and Procedures for Developing Grounded Theory*. Thousand Oaks: SAGE Publications, 2008.
- Çınkar, Gökhan, "Filistin'de İslami Hareketin Siyasallaşması: Hamas (1946-2024)". *Ombudsman Akademik* 2 (2024), 163-194.
- Erkilet, Alev. *Eleştirelilikten Uyuma: Müslümanların Kamusal Alan Serüveni*. İstanbul: Büyüyenay Yayınları, 2015.
- Fiske, John. *İletişim Çalışmalarına Giriş*. çev. Süleyman İrvan. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003.
- Flynn, Simone. "Types of Social Movements". *Theories of Social Movements*. ed. Salem Press. Incorporated: Salem Press, 2014.

- Frank, Andre Gunder- Fuentes, Marta. "Nine Theses On Social Movements". *Thesis Eleven* 18-19/1 (1987), 143-165. <https://doi.org/10.1177/072551368701800110>
- Giddens, Anthony. *Sosyoloji*. çev. Cemal Güzel. İstanbul: Kırmızı, 2012.
- Gökhan Çınkara, Batu Çoşkun. "Mapping the Genesis of the Abraham Accords: Elite Preferences, Rising Nationalism, and the Quest for Political Stability". *Insight Turkey* 2/2 (2023), 63-76.
- Gunning, Jeroen. *Hamas in Politics: Democracy, Religion, Violence*. Londra: Hurst, 2007.
- Hegghammer, Thomas. *The Caravan: Abdallah Azzam and the Rise of Global Jihad*. Cambridge: Cambridge University Press, 2020.
- Hroub, Khaled. *Hamas: A Beginner's Guide*. Londra: Pluto, 2006.
- Joshua L. Gleis- Benedetta Berti. *Hezbollah and Hamas: A Comparative Study*. Baltimore: The John Hopkins University Press, 2012.
- Kear, Martin. *Hamas and Palestine The Contested Road to Statehood*. New York: Routledge, 2020.
- Keskin, Sabriye. "1960 Sonrası Toplumsal Hareket Teorileri ve Çerçeveleme Teorisinin Önemi". *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi* 9/2 (2023), 143-166.
- Kurzman, Charles. "Conclusion: Social Movement Theory and Islamic Studies". *Islamic Activism: A Social Movement Theory Approach*. ed. Quintan Wiktorowicz. 289-303. Indiana: Indiana University Press, 2004.
- Kümbetoğlu, Belkıs. *Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2005.
- Maqdsi, Muhammad. "Charter of the Islamic Resistance Movement (Hamas) of Palestine". *Journal of Palestine Studies* 22/4 (1993), 122-134. <https://doi.org/10.2307/2538093>
- Meijer, Roel. "Taking the Islamist Movement Seriously: Social Movement Theory and the Islamist Movement". *International Review of Social History*

50/2 (2005), 279-291.  
<https://doi.org/doi.org/10.1017/S0020859005001963>

Meşal, Halit. "Filistin Araştırmaları Dergisi ile Diyalog". *Filistin Araştırmaları Enstitüsü* 19/16 (2008), 5-68.

Mishal, Khalid. "Remarks on Hamas's Policies". *Journal of Palestine Studies* 40/1 (2010), 186-191.

Nüsse, Andrea. *Muslim Palestine: The Ideology of Hamās*. Amsterdam: Harwood Academic Publishers, 1998.

Rabbani, Mouin. "The Making of a Palestinian Islamist Leader: An Interview with Khalid Mishal: Part I". *Journal of Palestine Studies* 37/3 (2008), 59-73.

Raissouni, Ahmed. *Fas İslami Hareketi, Yükselişi ve Düşüşü*. Kalima Yayıncılık ve Dağıtım, 2013.

Robinson, E. Glenn. "Hammas as a Social Movement". *Islamic Activism A Social Movement Theory Approach*. ed. Quintan Wiktorowicz. Indiana: Indiana University Press, 2004.

Roy, Sara. *Hammas and Civil Society in Gaza: Engaging the Islamist Social Sector*. Princeton: Princeton University Press, 2001.

Rudolph, Rachael M. "The Islamic Resistance Movement In Palestine (Hammas): A Successful Transition, But Will It Survive?" *From Terrorism to Politics*. ed. Anisseh V. Engeland. 81-96. UK: Ashgate Publishing, 2008.

Saleh, Michael. *Hammas Düşünce ve Deneyim Araştırmaları*. Beyrut: Al-Zaytouna Araştırma ve Araştırma Merkezi, 2015.

Smith, H. W. *Strategies of social research: the methodological imagination*. Englewood Cliffs, N.J: Prentice-Hall, 1975.

Tamimi, Azzam. *Hammas: A History from Within*. Northampton: Olive Branch Press, 2010.

*The Middle East Eye: Hammas in 2017: The document in full*, ts.  
<https://www.middleeasteye.net/news/hammas-2017-document-full>

Tilly, Charles. *Toplumsal Hareketler*. çev. Orhan Düz. İstanbul: Babil, 2008.

Yavuz, M. Hakan. *Islamic Political Identity in Turkey*. New York: Oxford University Press, 2003.

Yetim, Mustafa vd. *Ortadoğu'da Devlet Dışı Aktörler ve Arap Baharı: Müslüman Kardeşler, Hizbullah ve Hamas*. Ankara: Orion Kitapevi, 2020.

Ziad, Abu-Amr. " Hamas: A Historical and Political Background". *Journal of Palestine Studies* 22/4 (1993), 5-19. <https://doi.org/10.2307/2538077>